Hollandse School

De Plaats te Den Haag, gezien naar de Hofvijver

1597

Karlien Floranne Ritter

Haags Historisch Museum
1999-0008-HHI
Olieverf op paneel
55,5 x 84,5 cm
29-10-1999 aangekocht M&A Contemporary Art Gallery

Volgens jaarverslag gekocht bij Kunsthandel Robert Pintelon, Aalst (België) met steun van: Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn van de Gemeente Den Haag; Bouwfonds woningbouw nv; ING Vastgoed Ontwikkeling bv; Koninklijke BAM Groep nv; MAB Groep bv; Multi Vastgoed bv en Provastgoed Nederland bv.

Introductie

Dit stadsgezicht uit 1597 toont het Binnenhof en de Lange Vijverberg vanaf de Plaats in Den Haag. Op het werk is de omgeving vastgelegd en vormen de gebouwen het mooie decor waarin vele figuren voorkomen.
Van links naar rechts zijn verschillende gebouwen afgebeeld die vanaf het standpunt (de Plaats) te zien waren, zoals de herberg De Moriaen, het Stadskasteel van Egmond, het Binnenhof, de Spuipoort en de Gevangenpoort.
Naast de historische gebouwen zijn er diverse figuren afgebeeld, waarbij de verschillende soorten kleding kunnen verwijzen naar historische figuren. Deze figuren woonden in de stad of hadden een sterke binding met de mensen van de stad.

Er gebeurt van alles op het werk, wat voor een levendige indruk zorgt. De meeste figuren lijken simpel naast elkaar geplaatst in enigszins gekunstelde houding. Daaromheen gebeurt van alles. Links komen figuren het plein oplopen, rechts trekken soldaten voorbij, een koets met paard rijdt langs en nog veel meer. Op de achtergrond vindt er een executie plaats, wat opvallend weinig aandacht trekt, net als de waterspelen die zich afspelen op de Hofvijver.

De onbekende maker lijkt met dit stadsgezicht een algemeen beeld van de stad Den Haag te hebben willen geven. Een dynamische stad, met een machtige positie en een belangrijke geschiedenis. Hoogstaande en belangrijke mensen wonen er naast de "gewone" burgers. De gebeurtenissen op de achtergrond verwijzen naar de levendigheid van de stad, er was altijd wel iets aan de hand. Het Binnenhof en de Gevangenpoort aan de ene kant verbeelden de machtspositie van de stad. De onthoofding in het midden van het schilderij geeft ook de lugubere kant van de stad weer.

Opvallend zijn de twee iconografische uitbeeldingen links en rechtsonder het schilderij. Links de ooievaars met wereldbol en rechts een verklede aap met wereldbol. Zij lijken zich te bevinden in het beeldvlak van de overige figuren, maar zijn door de stenen verhogingen waar zij op staan toch gescheiden van de rest. Waarschijnlijk zijn de verbeeldingen gebruikt als een iconografische verwijzing naar de stad Den Haag.

De merkwaardige combinatie van activiteiten, personen en iconografische beelden op dit schilderij roept de nodige vragen op. Welke historische figuren zijn afgebeeld, waarnaar verwijzen de ooievaars en de aap, voor wie werd het schilderij gemaakt en met welk doel? Het zijn lastige vragen, omdat er weinig primaire bronnen zijn over het object en de bestaande literatuur in veel gevallen een vrij speculatief karakter heeft. Toch is met enige voorzichtigheid het een en ander te zeggen over ons curieuze stadsgezicht.

Wie en wat staat er op het schilderij?

Op het schilderij staat de stad Den Haag. Het standpunt is de Plaats, vanwaar het een uitzicht biedt over de Hofvijver en op het indrukwekkende Binnenhofcomplex. Op deze wijze toont het schilderij het belangrijkste gedeelte van de stad, dat bovendien door tijdgenoten veelal werd getypeerd als het fraaiste deel van de stad. Het voor Den Haag zo belangrijke Binnenhof de Gevangenpoort, de internationale allure van de stad aan de hand van de herberg de Moriaen, waar vele internationale gasten overnachtten, zijn allen te vinden op het schilderij. De plek en de omgeving lijken dan ook niet zomaar te zijn gekozen.
Al eerder is dezelfde omgeving in dezelfde verhoudingen vastgelegd. Namelijk in het werk van een onbekende schilder, in de stijl van de Hollandse School, '*De Plaats met het Groene Zoodje, gezien naar de Lange Vijverberg*, uit ca. 1555. Het werk bevindt zich in de collectie van het Haags Historisch Museum. Het verschil met het werk uit 1597 is dat op het werk uit 1555 veel minder figuren zijn afgebeeld. Er is ook veel minder actie weergegeven: op de Hofvijver zijn geen waterspelen te zien en er gebeurt niets op het Groene Zoodje. De gebouwen komen wel met elkaar overeen, behalve de herberg De Moriaen dat niet in het eerdere werk is afgebeeld.

Hollandse School, De Plaats met het Groene Zoodje, gezien naar de Lange Vijverberg, ca. 1555

De schilder van het latere schilderij kan het werk uit 1555 als uitgangspunt hebben gebruikt voor zijn schilderij. Het is namelijk curieus dat de Spuipoort, gezien op beide werken, helemaal niet zichtbaar is vanaf het standpunt dat de schilder heeft gebruikt. Die is dus waarschijnlijk letterlijk overgenomen uit het schilderij van 1555. De toevoeging van de herberg aan de voorstelling kan een diepere betekenis hebben, maar helaas is er te weinig informatie bekend over het werk om dat ook te kunnen bevestigen.

Behalve gebouwen zijn er vele figuren afgebeeld. Wie zijn dat allemaal? Verschillende figuren worden in de literatuur over dit schilderij geïdentificeerd als bestaande historische figuren, van andere figuren is het helaas niet bekend wie ze zijn. Sommige figuren zouden meer een iconografische betekenis kunnen hebben of symbool staan voor een bepaalde groep mensen binnen de samenleving. Er moet vooral worden gekeken naar de kleding van de figuren, want de hoofden zijn zo schetsmatig weergegeven, dat het bijna onmogelijk is om ze te identificeren.
Zoals gezegd is een aantal figuren wel geïdentificeerd. Zo zou het alleenstaande figuurtje in het midden van het schilderij de stadhouder Maurits van Nassau voorstellen. De vier in het zwart uitgedoste mannen op de voorgrond, zouden de vier stichters van het Protestantisme voorstellen: Melanchton, Luther, Zwingli en Calvijn. Die identificaties zijn waarschijnlijk gemaakt aan de hand van bestaande uitbeeldingen van de mannen.

In de tijd waarin het schilderij gemaakt is, was de Republiek der Verenigde Nederlanden in oorlog met Spanje. Tijdens de Nederlandse Opstand was de Protestantse Reformatie in volle gang. Deze had vooral in de Noordelijke Nederlanden een grote impact en vormde een belangrijk motief in de strijd tegen Spanje. Maurits leidde vele veldtochten tegen de Spaanse legers. In het begin van de Opstand won Spanje de meeste veldslagen, maar rond 1590 kwam er een keerpunt ten gunste van de Republiek. De overheid nam het protestantse geloof aan en andere godsdiensten werden gedoogd, maar mochten niet in het openbaar worden beleden. Die geschiedenis kan worden gekoppeld aan de figuren als Maurits en de vier mannen die het Protestantisme vertegenwoordigen. Zij representeren een lange geschiedenis van macht en geloof en hebben zo een sterke band met Den Haag. Al deze groepen van het protestantisme waren in Den Haag vertegenwoordigt.

Op het schilderij staan meerdere figuren die (nog) niet zijn geïdentificeerd en waarvan het bijna onmogelijk is om te achterhalen wie zij zijn. Het is in ieder geval geen momentopname of een historische weergave van een gebeurtenis, maar een iconografische uitbeelding. De figuren links en rechts van de vier mannen in zwart, zijn vooralsnog onbekend. Wel representeren zij hoogstaande burgers in de stad. Dat is terug te zien in hun rijk versierde kleding en hun elegante houdingen. De vrouw met masker en spiegel lijkt meer een verwijzing naar de ijdelheid, dan een bestaand figuur.

Wie de figuren zijn rondom Prins Maurits van Oranje-Nassau is ook niet bekend. De vrouw met de zwarte hoofdkap, net als de vrouw met hoofdkap vooraan, zou Louise de Coligny kunnen zijn. Zij was de vierde vrouw van Prins Willem van Oranje en dus een bekende van Maurits. Maar een stevige identificatie is onmogelijk.

Vanaf de linkerhoek loopt een groep figuren met opvallende hoofddeksels de Plaats op. Zij lijken uit de herberg te komen. De hoofddeksels duiden op een Poolse achtergrond. Den Haag was een stad waar vaak buitenlandse gezanten aanwezig waren voor onderhandelingen met de regering. In juli 1597 logeerde een Pools gezantschap in de stad. De gezanten kwamen hier om steun te vragen bij politieke problemen in eigen land aan de Prins en de Staten Generaal. De schilder moet dus op de hoogte zijn geweest van dit bezoek. Een andere groep binnen het schilderij zijn de schutters die rechtsboven marcherend zijn afgebeeld. Zij representeren de trots en macht van de stad. Hun belangrijkste taak bestond uit het garanderen van de veiligheid op de straten.

De vier vertegenwoordigers van het protestantisme en de twee monniken, refereren naar de geloofskwestie binnen de stad.

Dat het schilderij vooral een iconografische betekenis heeft, wordt duidelijk door de twee scènes links- en rechtsonder op het schilderij. Links staan twee ooievaars afgebeeld, tussen de vogels in staat een wereldbol. De linker ooievaar draagt een bril en de rechter draagt een bel aan zijn poot. Op de rechterhoek van het schilderij zit een aangeklede en opgedofte aap naast een zelfde wereldbol.

De precieze iconografische betekenis van deze verwijzingen zijn niet bekend. De ooievaars zouden de wereldlijke hoogwaardigheid kunnen uitbeelden, de aap zou symbool kunnen staan voor zelfgenoegzaamheid.
Deze combinaties van iconografische verwijzingen komen in geen ander werk op deze manier voor, maar kunnen wel worden vergeleken met symbolen op andere kunstwerken uit die tijd. Als we de symbolen per stuk en per onderdeel bespreken, ontstaat toch een globaal beeld van de betekenis. De globe met een kruis treffen we in de middeleeuwse en vroeg moderne iconografie meer dan eens aan op schilderijen en prenten. Het is een kenmerk van het Heilige Romeinse Rijk en wordt gebruikt als symbool voor universele heerschappij. De ooievaar staat symbool voor geluk en de stad Den Haag. De vogel kwam veel voor in Den Haag en werd al vroeg in het wapen van de stad opgenomen. Naast de ooievaars linksonder, vliegen ze ook in de lucht en zit er eentje op het dak van de Gevangenpoort. In de Middeleeuwen geloofden men dat de ooievaar huis en haard beschermde tegen onheil en kwade invloeden, daarnaast zorgden ze voor voorspoed en geluk.

1. Cornelis Anthonisz., *De Vliegende Actionist op de Wereld*, 1520 – 1553, houtsnede met tekst in boekdruk, 378mm × 265mm, Rijksmuseum.
2. Quirin Boel, *Twee apen houden een wereldbol*, 1635 - 1724, ets en gravure, 110mm × 140mm, Rijksmuseum.
3. Nicolaes de Bruyn, *Ooievaar, kraanvogel, reiger en lepelaar*, 1594, gravure, 81mm × 128 mm, Rijksmuseum.
4. Cornelis Bloemaert (II), *Uil met bril en boeken*, ca. 1625, gravure, 222mm x 181mm, Rijksmuseum.
5. Hendrik Goltzius, *Die Eitelkeit*, 1576-1600, gravure, 390 x 302 mm Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek.

De aap wordt al eeuwenlang gebruikt als een symbool met een negatieve boodschap. Vooral in de christelijke iconografie stond de aap symbool voor de ondeugden, het na-apen van menselijke houdingen en acties op een negatieve manier. De mooi geklede aap met een spiegel in de hand verwijst naar ijdelheid.
De twee ooievaars aan de andere kant van de voorstelling lijken de goede kanten van de stad te verbeelden. Het geluk en de zelfkennis van de bewoners en de wereldlijke macht die zij in Den Haag in goede banen leiden. De aap daarentegen lijkt precies het tegenovergestelde uit te beelden, namelijk de ijdelheid van sommige bewoners en bestuurders. De wereldbol staat, net als de linker bol, voor de universele macht, maar lijkt hier bijna van de rand af te vallen. Dat zou een verwijzing kunnen zijn naar de vergankelijkheid van de macht, die door ijdelheid zo kan worden weggevaagd. Als het de machthebbers naar hun hoofd zou stijgen en zij teveel bezig zouden zijn met hun eigen ijdelheid, dan zou het nog eens slecht af kunnen lopen met

een machtige stad als Den Haag.

Conclusie:

Het gehele schilderij is een iconografische uitbeelding van Den Haag, waarbij elk figuur, gebouw en gebeurtenis verwijst naar typische aspecten van het leven in Den Haag: bestuur en rechtspraak, het hof, internationale gasten, verschillende religies, vermaak. Maar ook de deugden en ondeugden die in een stad als Den Haag voorkwamen.

Literatuur:

Jacob Bax, *Prins Maurits in de volksmeening der 16de en 17de eeuw*, Amsterdam, 1940, p. 282.

Charles Dumas, *Haagse stadsgezichten 1550-1800: topografische schilderijen van het Haags Historisch Museum*, Zwolle, 1991, pp. 609-618.

James Hall, *Hall's iconografisch handboek: onderwerpen, symbolen en motieven in de beeldende kunst*, Leiden, 1996, pp. 2, 124, 152, 262.

Jaarboek Die Haghe 1967, Den Haag,1967.

Robert van Lit, *Op hoge poten; de geschiedenis van de Haagse ooievaar*, Den Haag, 2001.

John Manning, Karel Porteman, Marc van Vaeck, *The emblem tradition and the Low Countries: selected papers of the Leuven international emblem conference 18-23 august*, Turnhout, 1999.

M. Oster & S. Douglas, *The Illustrated Bird*, New York, 1978.

P. Tompkins, *The Monkey in Art*, New York, 1994.